

IMPLEMENTÁCIA HOSPODÁRSKEJ ETIKY DO VZDELÁVANIA BUDÚCICH EKONÓMOV V ZÁUJME HUMANIZÁCIE EKONOMIKY

PECHOČIAKOVÁ SVITAČOVÁ Eva, SK

Resumé

Kvalitný život ľudí v spoločnostiach značne závisí od ekonomiky, pričom vzhľadom na zabezpečenie kvalitného života, dôstojného prístupu k ľuďom v ekonomike a zabezpečenia humánneho a sociálno-ekonomického rozvoja, je potrebné súčasnú ekonomiku humanizovať. V tejto súvislosti sa vynárajú úlohy pre mladú generáciu, ktorú je potrebné pripravovať na túto úlohu už v edukačnom procese. Súvisí to s potrebou zmeny dominujúcej paradigmy vo vzdelávaní – „vzdelávanie pre profit“ – a s potrebou zaradiť niektoré nové poznatky do edukácie budúcich odborníkov pre ekonomiku. Príspevok argumentuje v prospech implementácie hospodárskej etiky do edukácie budúcich ekonómov. Implementácia tejto aplikovanej etiky ale i niektorých ďalších, má budúcim subjektom v ekonomike umožniť pochopiť skutočné dôvody pre renesanciu základného cieľa ekonomiky, a tiež pre zabezpečenie humánnych prístupov k ľudským zdrojom, a napokon pre zreformovanie celej ekonomiky v prospech človeka.

Kľúčové slová: človek, humanizácia, ekonomika, trhové hospodárstvo, hospodárska etika, edukácia

IMPLEMENTATION OF ECONOMIC ETHICS INTO THE EDUCATION OF FUTURE ECONOMISTS FOR THE HUMANIZATION OF THE ECONOMY

Abstract

The quality of life of people in societies depends strongly on the economy, and in order to ensure quality of life, decent access to people in the economy, and to ensure humane and socio-economic development, the current economy needs to be humanized. In this context, challenges arise for the younger generation, who need to be prepared for this role already in the educational process. This is linked to the need to change the dominant paradigm in education – “education for profit” – and to the need to include some new knowledge in the education of future experts for the economy. The paper argues in favour of the implementation of economic ethics in the education of future economists. The implementation of this applied ethics, but also of some other ethics, is to enable future economics practitioners to understand the real reasons for the renaissance of the fundamental goal of economics, and also for the assurance of humane approaches to human resources, and ultimately for the reformation of the whole economy in favour of human beings.

Key words: human, humanization, economy, market economy, economic ethics, education

Úvod

V rozvoji súčasnej civilizácie patrí dôležité miesto ekonomike, ktorá sa snaží efektívnymi spôsobmi uspokojovať ľudské potreby a môže sa výrazne zasadzovať o vytváranie kvalitných podmienok pre ľudí v spoločnostiach. Faktom pritom je, že nevytvára rovnaké možnosti pre život všetkým obyvateľom, a to napriek tomu, že všetci sú rovnako ľuďmi a prináležia im rovnaké ľudské práva.

Jedným predpokladom ako zlepšiť situáciu ľudí v spoločnostiach a zabezpečiť im kvalitnejší život a tiež lepšie vyhliadky do budúcnosti, je humanizácia ekonomiky. Pokladáme ju za predpoklad realizácie skutočne ľudského života v spoločnostiach, ktoré sa opierajú o konkurenčné trhovo orientované hospodárstvo a za nádej na lepší život ľudí všeobecne. Kvalita života niektorých ľudí vo svete a mnohé sociálne problémy totiž poukazujú na to, že súčasná ekonomika nedokáže mnohým ľuďom zabezpečovať dôstojné podmienky pre život. V tejto súvislosti sa naskytá potreba zmeniť tento stav, pričom v príspevku upierame pozornosť na prípravu budúcich odborníkov, ktorí sa budú realizovať v oblasti ekonomiky.

Štúdia najprv poukazuje na to, že humanizácia ekonomiky predstavuje cestu k humánnemu a sociálno-ekonomickému rozvoju človeka a spoločnosti. Ide o úlohu, ktorá predovšetkým podľa nás predpokladá renesanciu hlavného cieľa ekonomiky, resp. hospodárstva, a súčasne potrebu uplatňovania humánného prístupu subjektom, ktoré sa v ekonomike realizujú alebo ktoré sú ekonomickými činnosťami zasahované. Týmto úlohami sa okrem iného zaoberá hospodárska etika, pričom opierajúc sa o etickú argumentáciu zdôvodňujeme, že s touto aplikovanou etikou by sa mali oboznamovať všetky subjekty, ktoré sa budú realizovať v ekonomickej sfére. Vychádzame z predpokladu, že adekvátna príprava na prax v ekonomike aj pomocou hospodárskej etiky, môže budúcich ekonómov, ekonomických manažérov a ďalších odborníkov v oblasti ekonomiky nasmerovať realizovať jednotlivé činnosti tak, aby sa jednostranne nezameriaval na dosahovanie ekonomických cieľov v záujme získať čo najvyšší zisk, ale aby sa usilovali o uspokojovanie reálnych potrieb obyvateľstva. Prispejú tým k tomu, že ekonomika bude naplňovať základnú úlohu, ktorá jej v spoločnosti prináleží, a to pomocou humánnych postupov a prístupov k ľudským zdrojom.

1 Humanizácia ekonomiky – cesta k humánnemu a sociálno-ekonomickému rozvoju človeka a spoločnosti

Humanizácia¹ znamená v preklade poľudštenie, týka sa človeka, jeho poľudšťovania či kultivácie. „Humanitas“ sa spája s „homo“, teda s človekom, s charakterom človeka, respektíve s ľudstvom, a to s prevahou kladných konotácií, ktoré vidíme, alebo by sme ich chceli vidieť, ak si predstavíme človeka. Humanizácia² tak všeobecne znamená orientáciu na potreby človeka, na úctu k jeho existencii, udeľovanie ľudského rozmeru, formovanie podľa kritérií ľudskosti, poľudšťovanie pomerov pre človeka, formovanie stavu, ktorý by bol hodný pre človeka a podobne.³ Je pokusom, procesom či hľadaním cesty k človeku, ktorý predstavuje konečný cieľ a najvyššiu hodnotu.

Pod pojmom humanizmus chápeme večnú snahu človeka vymaniť sa spod slepých síl prírody či spoločnosti (Vajda, 2004). Éra humanizmu pokladá človeka za cieľ, ktorý má byť obsiahnutý vo všetkom, čo robíme. Ako uvádza O. Richterek (2001), vlastný proces poľudšťovania a poľudštenia, ktorý tradične s humanizáciou spájame, môže získavať relatívne odlišné

¹ Humanizmus (z lat. humanus – ľudský) – myšlienkové spoločenské a umelecké hnutie, ktoré upriamuje pozornosť na človeka a jeho schopnosti. Etymológia slova „humanitas“ (ľudskosť) nás privedie k homo, hominis, teda k človeku, ľuďom, vo viere a v presvedčení, že človek je zvláštnou, jedinečnou bytosťou medzi mnohými inými.

² V súvislosti s humanizáciou sa uvažuje o sémantických rovinách samotného termínu. Podľa O. Richterka, vlastný proces poľudšťovania a poľudštenia, ktorý sa týmto termínom spája, môžeme získavať v závislosti na aspektoch, s ktorými budeme pristupovať k podstate ľudskosti, postaveniu človeka v ľudskej spoločnosti, v prírode, ale i v globálnom svete. Humanizáciu je nutné chápať v omnoho širších dimenziách, ktoré nazerajú na človeka ako na súčasť všetkého živého, čo nás obklopuje (pozri viac, Richterek, 2001).

³ Pozri Mihina, 2010, s. 3.

atribúty, v závislosti na aspektoch, s ktorými sa pristupuje k podstate ľudskosti, k postaveniu človeka v ľudskej spoločnosti, v prírodnom svete i v globálnom svete. Všeobecne ale spájame humanizáciu s obnovením, ochraňovaním či udeľovaním ľudského rozmeru, s rozvíjaním „ľudského“ v každej oblasti spoločnosti a v každej ľudskej činnosti. Rovnako ide o poľudšťovanie pomerov či stavu tak, aby boli hodné človeka, aby zodpovedali hodnote človeka.

Zaujímavým spôsobom sa vyjadril J. Hábl, ktorý zdôraznil, že „*Ľudskosť je vzácna komodita. Je tým vzácnejšia, čím intenzívnejšie sme si vedomí jej nedostatku.*“⁴ V súvislosti s humanizáciou sa často uvažuje o humanizácii výchovy a vzdelávania (Hábl, 2010, s. 5). O humanizáciu a demokratizáciu vzťahov, ale aj o humanizáciu človeka ako občana, má napríklad záujem politológia, ale i sociológia, etika⁵, ktoré priamo i nepriamo požadujú humanizáciu ekonomiky. V súčasnom svete nachádzame pre humanizáciu ekonomiky viacero dôvodov, čo znamená udeliť jej ľudský rozmer, poľudštiť ju, respektíve formovať a rozvíjať pre človeka. Jedným z nich je sloboda na trhu, ktorú niektoré subjekty v ekonomike nedokážu zodpovedne využívať. „*Nie sme schopní narábať s množstvom a rôznymi druhmi slobody, ktorú máme*“ (Marková, 2016, s. 19). Zvlášť ťažké je to v spoločnostiach opierajúcich sa o neoliberalizmus. Ten požaduje neobmedzovať slobodu na trhu a dosahovať zisk. Od kategórie zisku sa odvodzujú všetky prvky hospodárskej a sociálnej štruktúry (Blazevic, 2019). Ekonomika má nepochybne dôležité miesto v každej spoločnosti, pričom je možné spochybňovať jej fungovanie v prospech čo najväčšieho počtu ľudí. Z pohľadu väčšiny vlastníkov, akcionárov a ďalších subjektov, ktorí disponujú kapitálom, má jej fungovanie predovšetkým prinášať zisk. Za sekundárne sa pokladá to, do akej miery ekonomika uspokojuje potreby ľudí v spoločnostiach, ako im slúži. Niekedy dochádza k tomu, že v záujme dosahovania ekonomického rastu, a tak aj dosahovania zisku, ekonomika značne determinuje potreby ľudí a tiež u nich vyvoláva nové potreby, ktoré mnohokrát nerozvíjajú človeka, ba naopak, niekedy ho poškodzujú. A rovnako, dochádza k tomu, že ekonomickým kritériám a záujmom ľudia prispôbujú svoj životný štýl. Základná úloha ekonomiky sa dostáva do úzadia, čo možno označiť ako jeden z hlavných dôvodov pre humanizáciu súčasnej ekonomiky. Humanizácia ekonomiky predstavuje pokus o takú reformu ekonomiky, globalizácie a sociálnej spravodlivosti, ktorá má eliminovať nemorálne procesy v ekonomike a spoločnosti a orientovať sa na efektívny rozvoj ľudí a ľudskej spoločnosti. Mala by sa spájať s vytváraním modelov hospodárskeho a sociálneho rozvoja, ktoré by ponúkli spravodlivejšiu a humánnejšiu budúcnosť.

Prikláňame sa k názoru, že v rovine snáh vyriešiť ekonomické problémy sveta je zreteľná orientácia na vzdelávanie, ktoré je vnímané ako podstatný faktor (Dostál & Prachagool, 2016). Pomocou vzdelávania je možné docieľiť nielen ekonomický rozvoj, ale aj sociálny rozvoj v spoločnostiach. A rovnako súhlasíme s názorom, že humanistický prístup k sociálno-ekonomickému rozvoju by sa mal orientovať na materiálnu zabezpečenosť a ľudskú dôstojnosť každého človeka (Černík, 2011).

Potrebu humanizovať ekonomiku a spolu s tým zabezpečovať vyššiu efektívnosť, vyššiu produktivitu, ale hlavne vyššiu spokojnosť ľudí, si ako jeden z mála ekonómov uvedomuje I. Haluška⁶, ktorý načrtnol predstavu novej humanistickej ekonomiky, pričom sa snažil vyvrátiť protiklad pojmov – „humanita“ a „ekonomika“. Podľa neho ide o ekonomiku, „v ktorej partnersky dominantným sa stáva ľudský faktor, výrobný faktor ľudskej zdroje, teda človek –

⁴ Hábl, 2010, s. 5.

⁵ Ideou humánnosti v kontexte súčasnej etiky sa zaoberá napr. V. Gluchman (bližšie pozri, Gluchman, 2005).

⁶ Haluška, 2011, s. 265 – 426.

tvorca, ktorý dal aj meno tejto novej etape rozvoja trhovej ekonomiky“ (Haluška, 2011, s. 99). Humanizácia je podľa neho dôležitá nielen vzhľadom na zabezpečenie vyššej efektívnosti či produktivity, ale najmä vyššej spokojnosti ľudského faktora. Pokladá ju za cestu k človeku a požaduje zabezpečiť fungovanie ekonomiky v prospech človeka. Napokon, už termín „humanizácia ekonomiky“, respektíve „poľudštenie ekonomiky“ zjavne označujú proces v záujme človeka, ľudskosti, v prospech človeka. A nielen to. Zahŕňajú aj požiadavku týkajúcu sa fungovania ekonomiky, činností v ekonomike, ktoré realizujú ľudia, ku ktorým sa vyžaduje ľudský prístup.

Humanistickú ekonomiku ale doposiaľ reálne nemáme, i keď s určitou predstavou, aká by mala byť, ako by mala fungovať, sa stretávame aj v niektorých ďalších prácach.⁷ Na základe nich je možné zovšeobecniť, že sa opiera o také pojmy ako – užitočnosť, spravodlivosť, demokratická, humánnejšia budúcnosť, ale i zodpovednosť, vyššia kvalita života na Zemi a pod., ktoré zjavne zaraďujeme do slovníka etiky.

2 Hospodárska etika a jej úlohy v humanizácii ekonomiky

Hospodárstvo predstavuje spoločenský systém, ktorého poslaním je uspokojovať ľudské potreby na úrovni jednotlivých odvetví, štátu, ale aj skupiny štátov. Jeho hlavnou úlohou je slúžiť ľuďom.

A. Rich (1994), jeden z najvýznamnejších predstaviteľov hospodárskej etiky, kriticky nazerá na racionalitu ekonomiky a upriamuje sociálno-etický pohľad na hospodárstvo, ktoré pokladá za špecificky ľudský spôsob, ktorým sa uspokojuje základná potreba človeka – potreba žiť, a to materiálne zaistene a rozvíjať sa individuálne a spoločensky.

Prikláňame sa k jeho názoru, že za racionalitou ekonomiky by mali stáť morálne, ekologické hodnoty a hodnoty ľudského spolužitia, čo značí, že aj etike v hospodárstve prináleží dôležité miesto. Predstavuje relatívne samostatnú disciplínu filozofického charakteru, je aplikovanou etikou a zaoberá sa reguláciou činností, ktoré ľudia realizujú v rámci hospodárstva.

Hospodárska etika je typom aplikovanej etiky a „zahŕňa morálne normy a hodnoty, ktoré usmerňujú jednanie a správanie v ekonomike“ (Seknička a kol., 1997, s. 79). Podľa P. Sekničku je jej základnou úlohou zasadzovať sa o rovnováhu medzi ekonomickými ziskami a spoločenskými dôsledkami (Seknička a kol., 1997). Predstavuje etický rámec všetkých ekonomických aktivít, ktoré prebiehajú vo svete a v štátoch, kde reguluje ich priebeh tak, aby sa podieľali na zvyšovaní kvality života človeka⁸.

Človek je cieľom ekonomiky, ekonómie⁹ a je účelom hospodárstva, a tak hlavným dôvodom pre humanizáciu ekonomiky je zabezpečiť fungovanie ekonomiky v prospech neho, v prospech

⁷ Okrem Halušku načrtávajú obraz humanistickej ekonomiky aj niektorí ďalší (pozri napr. Beaudreau, 2012, s. 222 – 234; Melé & Schlag, 2015; a i.). Na ľudské konanie v ekonomike sa zameriava L. von Mises (pozri Mises, 2018). Na zachytenie toho, ako sa vyvíjalo vnímanie ekonomickej dimenzie človeka sa zameriava aj ekonóm a filozof T. Sedláček, (pozri, Sedláček, 2009). Na ekonómii dôvery a spoločného dobra, napr. Ľ. Mlčoch (pozri Mlčoch, 2006).

⁸ Napr. aj etická výchova pracuje s humanistickými koncepciami, ktoré človeka reflektujú ako bytosť povolánú na slobodnú tvorbu svojho života. Dobrovoľne prijíma základné etické imperatívy ľudského života, ktorá pomáha kreovať takú osobnosť slobodne konajúcu dobro a preberajúcu zodpovednosť za svoje činy, za konanie, správanie, pričom si v plnej miere uvedomuje dôsledky svojich rozhodnutí (Lomnický a kol., 2019).

⁹ Ekonomika je cieľavedomá praktická hospodárska činnosť, zameraná na uspokojovanie potrieb ľudí. Jej úlohou je materiálne udržiavať a zabezpečovať ľudský život. Ide o oblasť spoločenskej činnosti zameranej na výrobu, rozdeľovanie, výmenu a spotrebu statkov, ale pod ekonomikou sa chápe aj spôsob organizovania výrobných činností. Ekonómia („oikos“ znamená dom alebo hospodárstvo, „nomos“ znamená zákon či pravidlo) je spoločenská veda zameraná na skúmanie ľudského správania a spôsobov využívania vzácnych zdrojov na výrobu

ľudí. Túto úlohu si ale v súčasnosti plní len čiastočne a ako bolo poukázané, niekedy odhliada od uspokojovania skutočných potrieb ľudí, ale v záujme dosahovať ekonomický rast vyvoláva u nich nové potreby a sústreďuje sa na podporovanie spotrebiteľského životného štýlu. Celý proces humanizácie sa tak musí opierať o renesanciu, respektíve rehabilitáciu pôvodnej a základnej úlohy ekonomiky, ktorá musí byť aktuálna v každej etape ľudského žitia, a rovnako o uplatňovanie humánnych prístupov v ekonomických činnostiach. Práve toto by si podľa nás mali predovšetkým uvedomovať všetci absolventi stredných a vysokých škôl, ktoré sa zameriavajú na prípravu odborníkov pre oblasť ekonomiky, ale aj pre ďalšie oblasti hospodárstva. Je totiž dôležité, aby nepodľahli vidine dosahovať rýchly zisk pomocou racionálnych postupov, ktorý so sebou prináša sporné dôsledky pre niektorých obyvateľov, ale aby sa zameriavali na uspokojovanie reálnych potrieb ľudí. A rovnako, aby v snahe racionalizovať ekonomické činnosti a zefektívňovať činnosti v ekonomike, pri produkcii tovarov a služieb nezneužívali ľudské zdroje.

3 Hospodárska etika a rehabilitácia základného cieľa ekonomiky, respektíve účelu hospodárstva

Na fakt, že človek má byť určujúci pre ekonomiku, aj pre ekonómiu, ktorá sa rovnako zaoberá ľuďmi, upozornil významný ekonóm L. von Mises. Ako uviedol: „Predmetom ekonómie nie sú veci a hmotné predmety, ale ľudia, ich mienka a konanie.“¹⁰ Podobne A. Sen upozornil na to, že sa nemožno uspokojiť iba s pragmatickým prístupom, ktorý v súčasnosti ľuďom pripisuje moderná ekonómia. „Ekonómia sa totiž zaoberá skutočnými ľuďmi“ (Sen, 2002, s. 12). Ako spoločenská veda skúma hospodárske aspekty života ľudskej spoločnosti, zaoberá sa výrobou, využívaním vzácnych zdrojov na výrobu užitočných statkov, ale aj výmenou a rozdeľovaním statkov medzi jednotlivcov a spoločnosť, a tiež medzi členov spoločnosti.

Mises vo svojom veľkolepom diele *Ľudské jednanie*, ktoré sa zaraďuje k vrcholným dielam spoločenských vied 20. storočia, síce uznáva, že podnikatelia stoja za kormidlom a riadia ekonomické činnosti v trhovej spoločnosti, no dodáva, že to vôbec neznamená, že sú najdôležitejší. „Sú povinní bezpodmienečne poslúchať príkazy kapitána. Kapitánom je spotrebiteľ“ (Mises, 2018, s. 248). To, čo má podnikateľ vyrábať, musí určovať spotrebiteľ a pokiaľ sa tým podnikateľ ako výrobca nerozhodne riadiť, hrozia mu straty a opustenie významného miesta za kormidlom. Môže byť nahradený iným podnikateľom, ktorý dokáže lepšie uspokojovať dopyt spotrebiteľov.

Mises vyzdvihuje ekonomickú motiváciu subjektov v ekonomike pre výrobu, predaj a celkovo – pre uspokojovanie potrieb ľudí čo najlepším spôsobom. Z pohľadu ekonomických utilitaristických kritérií sa nazerá na hodnotu ako na ekonomickú kategóriu. Predpokladáme, že podobná motivácia – uspokojovať potreby ľudí v záujme ekonomického úžitku v podobe zisku, získanie dobrej pozície na trhu, je určujúca pre väčšinu subjektov na trhu. K tomu prispieva aj vzdelávanie, ktoré sa aktuálne opiera o dominujúcu paradigmu vo vzdelávaní, a to „vzdelávanie pre profit“¹¹. Toto vzdelávanie ale neprináša vyššiu úroveň vzdelanosti spoločnosti. Konštatuje to M. Nussbaum, autorka knihy *Not for profit. Why Democracy Needs the Humanities* (2010).

užitočných tovarov i na to, ako sú medzi ľuďmi rozdeľované (bližšie pozri: Podnikám.sk; 2021; Euroekonóm.sk, 2017).

¹⁰ Mises, 2018 s. 83.

¹¹ Martha C. Nussbaum v knihe *Not for profit: Why democracy needs humanities*, ktorá sa považuje za súčasnú filozofiu výchovy, kritizuje vzdelávanie „pre profit“, obmedzujúce sa na tri základné zručnosti: čítanie, písanie a počítanie, pričom myslenie (politické, sociálne, environmentálne) sa pokladá za zbytočné a stáva sa prekážkou ekonomického rozvoja (Nussbaum, 2010).

Kriticky nazerá na súčasný stav vzdelania a vzdelávania vo svete, pričom zastáva názor, že ekonomické zmeny neprinášajú samé od seba vyššiu úroveň vzdelanosti spoločnosti. Napríklad, úspechy v zdravotníctve, ale i vo vzdelaní len slabo korelujú s ekonomickým rastom spoločnosti. V tejto súvislosti zdôvodňuje potrebu venovať širšiu pozornosť humanitným a spoločenským vedám, ktoré sa z univerzít postupne vytrácajú. Dôvodom je ich nevyužitelnosť pre ekonomický zisk. Paradigma „vzdelávanie pre profit“, sa podľa tejto americkej filozofky neukazuje ako správna vzhľadom na negatívne vplyvy ekonomiky na sociálne, kultúrne, ekologické a ďalšie podmienky, v ktorých žijú súčasní ľudia. Nesúhlasí s podceňovaním humanitných vied, ktoré pokladá za nevyhnutné pre samotnú demokraciu. Ako uvádza, modely vzdelávania zamerané na dosahovanie ekonomického rastu je pomerne ťažké prepracovať v demokraciách, nakoľko demokracia sa zakladá na rešpekte každej osoby (Nussbaum, 2010, s. 24). Nepokladá za správne vyučovať na školách iba o fungovaní globálnej ekonomiky zameranej na zvyšovanie ekonomického rastu, na zisk či úžitok bez toho, aby sme opomenuli dôsledky týchto procesov na život obyvateľstva či na prírodu. Globálna ekonomika síce zviazala vzdialené životy všetkých ľudí a spotrebitelia napríklad ovplyvňujú životnú úroveň vzdialených národov a ľudí, ktorí sa podieľajú na výrobe produktov, ale to neznamena, že zvyšuje kvalitu ich života (Nussbaum, 2010).

Úlohou ekonomiky je predovšetkým slúžiť životu a uspokojovať ľudské potreby, ktoré behom kultúrneho vývoja pochopiteľne rastú, čo vedie k potrebe zvyšovania výkonnosti hospodárstva, zdokonaľovania jeho fungovanie a i. To ale neznamena, že má odhliadať od skutočných potrieb ľudí. Hospodárstvo sa musí riadiť potrebami človeka a nie človek sa má riadiť potrebami hospodárstva. Ako zdôrazňuje A. Rich, musí platiť: „*Hospodárstvo môže byť iba prostriedkom, nikdy účelom.*“ (Rich, 1994, s. 24). Základný účel hospodárstva, resp. základná úloha ekonomiky¹², sa musí zameriavať na ľudí.

Podobne H. Küng (2000) upozorňuje na to, že trhové hospodárstvo nie je sebaúčel. Zdôrazňuje, že svetový trh je tu kvôli ľuďom a má im slúžiť. Človek nemôže byť podriadený logike trhu. Preto odmieta praktiky zamerané na umelé vyvolávanie potrieb človeka v záujme zisku a človeka považuje za základný cieľ a kritérium etického konania.

Hospodárstvo nie je samoúčelom, ale „základným účelom hospodárstva jeho služobnosť“ (Rich, 1994, s. 25). V porovnaní s Misesom, aj s vyššie uvádzanými súčasnými ekonómami, sa prikláňame k Richovi, ktorému skutočne ide o človeka, pokladá ho za konečný účel a nie prostriedok, pomocou ktorého ekonomickí aktéri dosahujú zisky.

Humanizácia ekonomiky si tak vyžaduje renesanciu základnej úlohy, pričom od súčasných i budúcich expertov v ekonomike závisí, do akej miery si dokážu túto úlohu uvedomovať. Vzhľadom na to sa totiž budú rozhodovať.

Väčšina predmetov, s ktorými sa v priebehu štúdia stretávajú, ich nabáda predovšetkým k tomu, aby hospodárili rentabilne, efektívne, zabezpečovali ekonomický rast, dosahovali vysoké výnosy a pod. Niekedy sa pritom zabúda na základnú úlohu ekonomiky, a teda na to, že konečným cieľom a účelom ekonomiky je človek. A taktiež na to, že k všetkým ľudským zdrojom v ekonomike sa vyžaduje ľudský prístup.

4 Realizácia ekonomických činností s ohľadom na ľudské zdroje – predpoklad humanizácie ekonomiky

Aj za druhým hlavným dôvodom pre humanizáciu súčasnej ekonomiky stojí človek. Ide najmä o pracovné sily, zamestnancov, ale aj ďalších, ktorí sa nepriamo podieľajú na produkcii či

¹² Pojem „ekonomika“ sa bežne zamieňa s pojmom „hospodárstvo“ (pozri napr., Husár, 2015, s. 98 – 99).

predaji tovarov a služieb (napr. obchodných partnerov, členov komunity, konkurentov). Vzhľadom na potrebu humanizovať súčasnú ekonomiku, upriamujeme pozornosť najmä na pracovné sily, zamestnancov v ekonomických organizáciách a inštitúciách, ku ktorým sa má pristupovať ako k dôstojným osobám, ako k nositeľom ľudských práv bez ohľadu na pozíciu, ktorú v danom sociálnom systéme zastávajú. Teda nie ako k tovaru či k prostriedku, ktorý sa používa v prospech nejakého iného subjektu, v prospech jeho cieľov.

To, že v súčasnej ekonomike sa stretávame s nehumánnymi spôsobmi a postupmi pri produkcii tovarov a služieb postrehol napríklad aj M. Sedlák, ktorý skonštatoval, že: „*Potrebuje nový spoločenský a ekonomický poriadok, a teda nový model trhového hospodárstva vyznačujúci sa humánnosťou*“ (Sedlák, 2008, s. 11). Realizácia jednotlivých činností v ekonomike sa nemôže opierať o zneužívanie či vykorisťovanie¹³ ľudí, ale o humánne prístupy k ľuďom, o rešpektovanie ľudských práv, a to bez ohľadu na sociálne pozície, ktoré ľudia v danom sociálnom systéme zastávajú a rovnako bez ohľadu na to, v akej časti sveta žijú.

Aj I. Kant upozorňoval na to, že je potrebné pokladať všetkých ľudí za rozumné bytosti, účely sami osebe a nie za prostriedky. „*Autonómia je tak základom dôstojnosti ľudskej a každej rozumnej prirodzenosti*“ (Kant, 2004, s. 73). Ako rozumné bytosti sú účelmi sami osebe, prináleží im úcta. Znamená to, že u všetkých ľudí v ekonomických organizáciách, ba v celom trhovom hospodárstve, by bez ohľadu na pozíciu, vek, vzdelanie a pod., mali byť rešpektované ľudské práva.

Hospodársku etiku je potrebné opierať aj o názory niektorých ekonómov, napríklad Misesa, ktorý uvádza, že: „*Zamestnávateľ nie je pánom zamestnanca. Je iba kupujúcim služieb, ktoré musí nakúpiť za trhovú cenu*“ (Mises, 2018, s. 566). Zamestnanec je tak ako zamestnávateľ slobodným človekom, keďže vykonáva svoju prácu v prospech uspokojenia svojich potrieb, a napokon aj v prospech podnikateľských subjektov na trhu. Podľa Misesa niektoré subjekty sú predsa len v trhovom hospodárstve nadriadené, a to tak pracovníkom ako zamestnávateľom. Sú nimi spotrebiteľia. Práve oni predstavujú ten účel hospodárstva, resp. cieľ ekonomiky (Tamže). V tomto ohľade je namieste označiť za „neľudskú“ aj manipuláciu spotrebiteľov či ich zavádzanie marketingom, pomocou ktorého sa má zabezpečiť predovšetkým predaj v záujme zisku a nie uspokojenie reálnych potrieb ľudí – spotrebiteľov.

Mises objasňuje, ako nikde a nikdy nebolo možné, aby podniky, ktoré využívali otrockú prácu konkurovali tým podnikom, ktoré sa opierali o slobodnú prácu. „*Pokiaľ človek zaobchádza s ľuďmi ako s dobytkom, nikdy z nich nemôže dostať lepší výkon, než zodpovedá dobytku*.“¹⁴ Podáva viacero argumentov v prospech ľudského prístupu v trhovom hospodárstve k zamestnancom, respektíve v neprospech takzvanej otrockej práce, avšak sú to argumenty ekonóma z pohľadu získania vyššej efektivity, rentability, so zámerom dosiahnuť vyšší výnos, či všeobecne vyšší úžitok. Vzhľadom na človeka uvádza, že: „*Keď je s ním zachádzané ako s vecou, človek poskytuje menší výstup na jednotku nákladov na jeho obživu a dohľad než domáce zvieratá*“ (Mises, 2018, s. 564).

Zaiste, aj takéto uvažovanie pokladáme za istý prínos k humanizácii ekonomiky. Berie totiž ohľad na ľudské zdroje a požaduje ľudsky s nimi zaobchádzať. Mises síce uvádza, že nútená práca, a tak aj nedôstojné zaobchádzanie so zamestnancami takmer vymizli, lebo podnik nemôže obstať v konkurencii s podnikmi využívajúcimi slobodnú prácu vďaka lacnej práci

¹³ K. Marx označoval nehumánný prístup k ľuďom v kapitalizme ako vykorisťovanie. Vo svojej ekonomickej teórii (dielo *Kapitál*) pokladá za vykorisťovanie to, že produkt práce robotníkov v podnikoch si privlastňujú kapitalisti, t. z. vlastníci výrobných prostriedkov. Svojim zamestnancom platia iba nutnú odmenu pre zabezpečenie životného minima, čo nezodpovedá hodnote ich pracovnej sily (pozri Marx, 1867, s. 117 – 121).

¹⁴ Mises, 2018, s. 563.

neslobodných pracovníkov. Súčasne ale priznáva, že ľudstvo dnes opäť čelí úsiliu o nahradenie práce slobodného človeka prácou, ktorá je na trhu predávaná ako tovar, čiže nútenou prácou. Objasňuje, že prácu zamestnancov nemožno ponímať ako prácu nevoľníkov v prospech pánov, ktorí ich vykorisťujú, ale ako prácu pod tlakom ostatných podmienok. Pre zamestnávateľov je výhodnejšie namiesto biča a trestu uplatňovať pre zamestnancov ekonomickú motiváciu a napríklad zainteresovať ich na výnosoch¹⁵. Napriek tomu, na trhu sa stretávame s moderným otroctvom, detskou prácou, nútenou prácou, s pracovnými tábormi či s „robotárňami“¹⁶, a to hlavne v rozvojových krajinách.

Rich vo svojej etike hospodárstva požaduje dosahovať efektívnosť hospodárstva tzv. ľudsky primeraným spôsobom. Zvyšovanie efektivity v hospodárstve nemôže byť dosahované pomocou nehumánnych spôsobov, keď sa pristupuje k človeku ako k prostriedku. V tejto súvislosti uvažuje o humánnom účele hospodárstva.¹⁷ Ľudia ako pracovné sily v hospodárstve musia byť chápaní ako osobnosti, ktoré majú právo na sebarozvoj a nemôžu sa stať „ľudsky zmrzačenými robotmi“ (Rich, 1994, s. 27).

Podobne aj Küng (2000) upozorňuje nielen na služobnosť trhového hospodárstva voči ľuďom, ale i na to, že hospodárstvo musí zodpovedať dôstojnosti človeka. Humanum pokladá za základné etické kritérium vo všetkých oblastiach, a požaduje tak, aby sa v hospodárstve pristupovalo ku každému človeku ako k osobnosti, aby boli zohľadňované jeho ľudské práva a slobodne zvolené ciele. Títo dvaja myslitelia, ale na rozdiel od Misesa požadujú humánny prístup k všetkým ľuďom bez ohľadu na to, či to prinesie alebo neprinesie nejaké výhody na trhu. Rešpektujú ich ľudskú dôstojnosť, ktorá je ústredným pojmom ľudských práv. Z ich pohľadu fungovanie celej ekonomiky sa musí opierať o humánne prístupy k všetkým ľuďom, ktorí sa v nej angažujú. Z filozofickej morálnej perspektívy akceptácia idey ľudskej dôstojnosti znamená najmä akceptovanie ľudských práv.¹⁸ Nehumánny prístup k ľuďom spočíva najmä v tom, že sú porušované ich ľudské práva a porušovanie ľudských práv sa pokladá za zneuznanie ľudskej dôstojnosti.

Predpokladáme, že problematika dodržiavania ľudských práv je najmä na stredných školách zaradovaná do viacerých všeobecno-vzdelávacích predmetov. Mala by sa objaviť aj v hospodárskej etike, ktorá nepriamo apeluje na rešpektovanie ľudských práv v hospodárskych činnostiach.

Záver

V záujme humanizovať ekonomiku, rozvíjať ju pomocou humánnych prístupov a v prospech človeka, ktorý je konečným cieľom všetkých snažení v ekonomike, sme poukázali na potrebu implementácie hospodárskej etiky do vzdelávania budúcich ekonómov. Práve budúce subjekty, ktoré sa budú angažovať v tejto sfére, totiž predstavujú nádej pre zvrátenie súčasnej nepriaznivej situácie v spoločnostiach a vo svete a pre zabezpečenie sociálno-ekonomického rozvoja. Poukázali sme na to, že dôležitým predpokladom je správne porozumieť základným cieľom ekonomiky i tomu, prečo je nevyhnutné ekonomiku rozvíjať pomocou humánnych postupov a prístupov.

¹⁵ Bližšie pozri Mises, 2018, s. 564.

¹⁶ Robotárne (sweatshops) sú pracoviská, kde nie sú dodržiavané ľudské práva a pracovníci tu majú veľmi zlé pracovné podmienky. Ide o príklad globálnej nespravodlivosti (bližšie pozri: Young, 2008, s. 65 – 106).

¹⁷ Rich, 1994, s. 25 – 28.

¹⁸ Bližšie pozri napr. Palovičová, 2015, s. 766; Sedová, 2021, s. 317 – 332.

Humanizácia ekonomiky má do istej miery reformovať ekonomiku, jej podstatou je eliminovať nemorálne procesy v ekonomike a v spoločnosti a podporovať efektívny rozvoj ľudí a celej ľudskej spoločnosti. Má podporiť fungovanie a rozvoj ekonomiky s ohľadom na ľudí. Nielen s ohľadom na ich potreby, záujmy, ale i s ohľadom na ľudské zdroje (konkrétnejšie zamestnancov, pracovníkov v ekonomických organizáciách a pod), a to bez ohľadu na to, aká je ich pozícia v spoločnosti, o akú spoločnosť ide a podobne.

Humanizácia ekonomiky sa v súčasnom globalizovanom svete stáva nevyhnutnosťou a výsledkom tohto procesu by mal byť model hospodárskeho a sociálneho rozvoja, ktorý sa bude zameriavať na podporu kvalitného života nielen pre súčasného človeka, ale i pre budúce generácie. Pokladáme za dôležité, aby si to dokázali uvedomovať absolventi stredných a vysokých škôl s ekonomickým zameraním, ktorí sa pripravujú na prax v ekonomike. Bremeno zodpovednosti sa vzťahuje na nich, čo už v edukačnom procese predpokladá ich adekvátnu prípravu na takúto reformáciu ekonomiky. Poukázali sme na to, že spolu s najnovšími poznatkami z odborných predmetov by si v záujme humanizácie mali osvojovať aj poznatky z hospodárskej etiky, vďaka ktorej si dokážu ozrejmiť nielen základný účel hospodárstva, respektíve základnú úlohu ekonomiky, čo sa pre nich môže stať motiváciou k reforme ekonomiky v zmysle humanizácie. Na základe toho, že sa oboznámia s hospodárskou etikou si dokážu vytyčovať a sledovať humánne ciele, ale aj zaujímať spravodlivé a zodpovedné stanoviská k riešeniu mnohých problémov v ekonomických inštitúciách a organizáciách.

Súčasne sa žiada doplniť, že hospodárska etika nie je jedinou aplikovanou etikou, ktorá môže viesť mladých odborníkov v ekonomike k jej poľudšteniu a k realizácii činností v ekonomike tak, aby zodpovedali požiadavkám na ľudskosť. Okrem nej pokladáme za prínosné, aby sa budúci experti pre oblasť ekonomiky oboznamovali už v edukačnom procese napríklad aj s podnikateľskou etikou, manažérskou etikou, marketingovou etikou, ale i s niektorými ďalšími typmi aplikovanej etiky. Berieme pritom do úvahy, že v učebných i študijných plánoch na školách nie je na to vždy dostatočný priestor. Spolu s poznatkami, ktoré ponúkajú uvedené aplikované etiky si totiž študenti musia osvojovať množstvo ďalších poznatkov, ktoré súvisia s rozvojom ekonómie a ďalších vied zaoberajúcich sa ekonomikou a hospodárstvom, v ktorom budú pôsobiť. Aj keď výber a selektovanie poznatkov, ktoré si budúci odborníci pre oblasť ekonomiky majú v edukácii na školách osvojovať, je značne náročný, veríme, že pri výbere tých najdôležitejších bude prihliadané aj na vyššie uvádzané argumenty v prospech implementácie hospodárskej etiky do edukácie budúcich odborníkov pre ekonomiku.

Literatúra

- Beaudreau, B. C. (2012). A humanistic theory of economic behavior. *Journal of Behavioral and Experimental Economics (formerly The Journal of Socio-Economics)*. 41(2), pp. 222-234. ISSN 2214-8043.
- Blazevic, B. (2019). Humanizing The Economy. *UTMS Journal of Economics*. 10(1), pp. 1-21. ISSN 1857-6974.
- Černík, V. Spory o otázke „prirodzenosti“ a „slobody“ súčasného kapitalizmu. *Filozofia*. 66(8), s. 782-793. ISSN 0046-385X.
- Dostál, J. & Prachagool, V. (2016). Technology education at a crossroads – history, present and perspectives. *Journal of Technology and Information Education*. 8(2), pp. 5-24. ISSN 1803-537X.
- Euroekonóm.sk. (2021). *Ekonomika a ekonómia*. [online]. 23. 6. 2021 [cit. 2021-10-18]. Dostupné z: <https://www.euroekonom.sk/ekonomika/>

- Gluchman, V. (2005). Idea humánnosti v kontextoch súčasnej etiky. *Filozofia*. 60(7), s. 512-531. ISSN 0046-385X.
- Haluška, I. (2011). *Budúcnosť globálnej ekonomiky. Teória a prax humanistickej ekonomiky*. Bratislava: IRIS. 437 s. ISBN 9788089256655.
- Hábl, J. (2010). Lekce z lidskosti: Antropologické inspirace z díla Jana Amose Komenského. *Pedagogická orientace*. 20(1), s. 5-15. ISSN 1211- 4669.
- Husár, J. (2015). Má zmysel pojem poznatková ekonomika? *Ekonomické rozhl'ady*. 44(1), s. 95 – 106. ISSN 0323-262X.
- Kant, I. (2004). *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram. 96 s. ISBN 8071496359.
- Küng, H. (2000). *Světový étos pro politiku a hospodářství*. Praha: Vyšehrad. 400 s. ISBN 80-7021-327-2.
- Lomnický, I. a kol. (2019). Tvorivé a kritické myslenie v príprave učiteľov etickej výchovy. Nitra: UKF v Nitre. 84 s. ISBN 978-80-558-1460-5.
- Marková, D. (2016). *Etická výchova v adlerovskom prístupe*. Nitra: Garmond. 128 s. ISBN 978 80-89703-27-2.
- Marx, K. (1867). *Kapitál I.* [on-line]. [cit. 2021-07-12]. Dostupné z: <<https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1867/kapital/Kapital1.pdf>>.
- Melé, D. & Schlag, M. (eds.). (2015). *Humanism in Economics and Business*. Netherlands: Springer. 243 s. ISBN 978-94-017-9704-7.
- Mihina, F. (2010). Ontológia humanizmu. *Filozofia*. 65(3), s. 290-302. ISSN 0046-385X.
- Mises, von L. (2018). *Lidské jednání. Pojednání o ekonomii*. Praha: GRADA. 1002 s. ISBN 9788086389615
- Mlčoch, L. (2006). *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha: Karolinum. 195 s. ISBN 80-246-1188-0
- Nussbaum, C., M. (2010). *Not for profit: Why democracy needs humanities*. New Jersey: Princeton university press. 158 s. ISBN 978-0-691-14064-3.
- Palovičová, Z. (2015). Ambivalentnosť ľudských práv a neurčitost' ich pojmu z pohľadu filozofie. *Filozofia*. 2015, 70(9), pp. 759-769. ISSN 0046-385X.
- Podnikám.sk. (2017). Viete, aký je rozdiel medzi ekonómiou a ekonomikou? Nejde o to isté, toto ich odlišuje. [online]. 12. júla 2017 [cit. 2021-10-18]. Dostupné z: <https://podnikam.sk/viete-aky-je-rozdiel-medzi-ekonomiou-a-ekonomikou-nejde-o-to-iste-toto-ich-odlisuje/>
- Rich, A. (1994). *Etika hospodářství* (Svazek II., Teologická perspektiva). Praha: OIKOYMENH. 248 s. ISBN 80-85241-62-5.
- Richterek, O. (2001). Humanizace jako fenomén a jako integrální součást našeho myšlení a jednání. *Scientific papers of the university of Pardubice. Series C*, 6, s. 281-286. ISSN 1211-5541.
- Sedláček, T. (2009). *Ekonomie dobra a zla*. Praha: 65 pole. 270 s. ISBN 10 – 8090394434.
- Sedlák, M. (2008). Morálny úpadok v hospodárstve. *Kultúra*. 11(21), s. 10-11. ISSN 1335-3470.
- Sedová, T. (2021). Fenomén ľudskej dôstojnosti, jej pojem a vzťah k ľudským právam. *Filozofia*. 76(5), s. 317-332. ISSN 0046-385X.
- Seknička, P. (2001). *Úvod do hospodářské etiky*. Praha: Aspi Publishing, 192 s. ISBN: 80-85963-40-X.
- Sen, A. (2002). *Etika a ekonomie*. Praha: Vyšehrad. 120 s. ISBN 80-7021-549-6.
- Vajda, J. (2004). *Úvod do etiky*. Nitra: ENIGMA. 251 s. ISBN: 80-89132-12X.

Young, I. M. (2008). Odpovědnost a globální spravedlnost: model odpovědnosti založené na sociálních vztazích. In Hrubec, M. et al. (eds.). *Sociální kritika v éře globalizace*. Praha: Filosofia. s. 179-239. ISBN 978-80-7007-286-8.

Kontaktná adresa:

Eva Pechočiaková Svitačová, Mgr., PhD.

Ústav marketingu, obchodu a sociálnych vied, Fakulta ekonomiky a manažmentu, SPU v Nitre,
Tr. Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, SR, tel.: +421 37 641 4897, e-mail: eva.svitacova@uniag.sk